

Марина КОРЕЦКАЯ
ЖАНРОВО-СТИЛЕВЫЕ ОСОБЕННОСТИ РОМАНА
АНАТОЛИЯ ДИМАРОВА «ИДОЛ»

Статья посвящена анализу жанрово-стилевых особенностей романа Анатолия Димарова «Идол». Автор исследования засвидетельствовал влияние обновленной гуманистической концепции художника на расширение художественных средств изображения в соответствии с категориями современного сознания, что способствовало осовремениванию примененной автором инвариантной структуры романа воспитания.

Ключевые слова: дезориентация личности, саморефлексия, истинное «я».

Maryna KORECKA
GENRE-STYLISH FEATURES THE NOVEL
OF ANATOLIA DIMAROVA «IDOL»

The article is devoted finding out genre-stylish features the novel of Anatolia Dimarova «Idol». A research author witnessed influence of the renewed humanism conception of artist on expansion of artistic facilities of image in accordance with the categories of modern consciousness, that was instrumental in modern of the invariant structure applied an author the novel of education.

Key words: disorientation of personality, reflection, essence.

УДК 821.161.2.09 Дімаров

Тетяна ЩЕРБАКОВА

АВТОР І ГЕРОЙ ЯК ЧИННИКИ «ПРОБЛЕМИ ДІМАРОВА»

Стаття присвячена вивченню проблеми автора і героя як складових чинників творчості Анатолія Дімарова, що формують та модифікують його художній світ, створюючи своєрідну модель оповіді.

Ключові слова: автор, герой, оповідь, рецепція, стиль, читач.

Проза А.Дімарова 90-х рр. - початку нового століття є увиразненням проблеми автора і героя в їх еволюції і взаємодії, що характеризують сенс не лише того, що в сучасному літературознавстві вилилось в особливий інтерес до проблеми автора, але й поглибило «проблему Дімарова». Ця спрямованість набула у творчості письменника статусу теми, проблеми в найрізноманітніших модифікаціях з 60-х років особливо в синтезі з комплексом етичних проблем, що привернуло значну увагу читачької аудиторії, засвідчило наявність «дімаровського читача», але що не завжди вдавалось здійснити представникам українського радянського літературного істеблішменту. Це, власне, й обумовило «певну інаковість» А.Дімарова і в радянський, і в пострадянський час.

За понад шістьдесятить творчої діяльності А.Дімарова його взаємини з критикою склались по-різному: від цілковитого ігнорування чи несприйняття набутків до високої їх оцінки маститими науковцями. У зв'язку з цим підкреслимо, що дімаровознавство вже теж має свою історію, значну і за обсягом, і змістом. І це не лише питання автора і героя у такій собі іманентності чи літературознавчій чистоті. Йдеться про статус творчого надбання А.Дімарова.

Так, відомий літературознавець В.Панченко, підкреслив: «Схильний швидше до розповідання, ніж до об'єктивно-пластичного, «картинного» зображення характерів і подій...» [1]. Це поняття - «розповідання» - буде звучати в рецензіях, відгуках в різних модифікаціях. Так, погляд М.Слабошпицького вже на «Міські історії» А.Дімарова вбачав, можливо, найсуттєвіше: «Він (А.Дімаров - Т.Щ.) розраховував на читачку рецепцію, бо знав, що нині читачеві нарешті стало відомо дуже багато з так ретельно раніше замовчуваного й прихованого. Тому й дає автор право своєму оповідачеві на буцімто протокольну «точний переказ десь почутої історії» [2]. М.Слабошпицький, як і інші

критики, буде надзвичайно послідовним у своїх міркуваннях. Герої А.Дімарова у його сприйнятті - «маргінальні особистості, духовні провінціали». Такий тип героя може побутувати лише в адекватній художній сфері, що її критик визначає у такий спосіб: «Його оповідь мала легкий і природний плін, ...стихію великої ріки» [3]. Цілком імовірно, що в цих дімаровських «історіях» відомий критик чув відгомін жанру роману-ріки, такого популярного в західній літературі і пов'язаного з іменами світових класиків - М.Пруста, Е.Сінклера, Т.Драйзера та ін. На нашу думку, у цьому напрямі доцільно шукати підґрунтя специфіки жанру «історій» А.Дімарова. Проте М.Слабошпицький до цієї думки не повертався, натомість акцентував традиційне: «...вигадливий містифікатор і рідкісно цікавий, дотепний оповідач... Дімаров схожий на свої твори. А його твори - на нього» [4, 129]. Переконливий у своїх судженнях про А.Дімарова і Г.Штонь, коли говорить про оповідь як «феномен дімаровського стилю», чинниками якого вважає «глибоко народний психоколорит і пов'язану з ним оповідність» [5, 13].

Отже, провідні критики чітко визначились з понятійним рядом набутків А.Дімарова, серед яких назвемо домінантні - розповідність, оповідь, оповідач, що пов'язані з проблемою автора, акцентували особливу специфіку його героїв на тлі історії. Але не парадної, не тої, що переписується переможцями. На цю особливість вказав М.Кодак: «...письменник... уявляється як виразник народної пам'яті» [6, 208].

З огляду на час, коли критики визначились зі специфікою «народного» в естетиці А.Дімарова, а це були «застійні», 1970 роки, коли вже відбулось знецінення соцреалізму, але ідеологічний тиск був надзвичайно жорсткий, можна говорити саме про вчинок і письменника, і критика. Сенс його в тому, що «народне» тут вже не має соцреалістичного змісту, але не є йому і альтернативою. Йдеться про інший його зміст, про вписаність його, як і інших дімаровських понять, у контекст масової літератури.

На думку науковців, «масова література - один із суттєвих компонентів сучасного літературного процесу і водночас - одна з найбільш цікавих проблем, яка, як це не дивно, тривалий час залишалась на периферії наукових інтересів вітчизняного літературознавства» [7, 229]. З часом вибудувався його синонімічний ряд, а саме: «тривіальна література», «інфра-» і «паралітература», «бульварна література», «чтиво» тощо. Але найсуттєвішим є те, що поняття за надзвичайно короткий час наповнилось новим змістом. «Масова література», по-перше, вже не сприймалась як така, що випадала із панівної у певному культурному середовищі системи літературно-художніх цінностей» [7, 231]; по-друге, вона набула статусу трансісторичної, універсальної ціннісної категорії, що «необхідна для нормального функціонування літератури» [7, 231].

Аналізуючи прозу А.Дімарова, Г.Штонь зазначив: «на початку 50-х років він береться за цикл романів, які хоч і принесли йому визнання критики, але подарували визнання інше - широкого читачького загалу. Попит на ці книги, як свідчать письменники старшого покоління, справді був надзвичайно високим» [8, 28]. З урахуванням тих характеристик маститих критиків, які вбачають позиції А.Дімарова викладом народної пам'яті про події і постаті, що є однією з ознак масовості, додамо й обґрунтоване Г.Штоном. Популярність творів А.Дімарова у пересічного читача, тобто у того народу, чия позицію, точку зору він і репрезентував (а не в ангажованих критиків), торувала його особливий шлях у літературі, пов'язаний з розвитком феномена масовості. Що ж до незмінного попиту на твори А.Дімарова, то, говорячи сучасною мовою, йдеться про комерційний успіх, що теж є ознакою масовості.

Здавалось би, з масовістю мало співвідносна і висока оцінка високою критикою творів письменника не лише народного визнання, але й визнання офіціозу. Проте такі приклади не поодинокі. Як підкреслила відомий літературознавець Н.Пахсар'ян, «естетичний простір «поля» елітарної і масової словесності не тільки існують поруч, не тільки відкриті один одному, але ще й накладаються один на одного, заходять одне в інше,

породжуючи в зоні «інтерференції» як такі, що немов одночасно належать обом полям - як за функцією, так і за своїми поетологічними характеристиками» [9, 12]. Можна навести численні приклади на користь тих зрушень, що відбулись у науковому сприйнятті і тлумаченні «масової літератури».

Ми далекі від думки, щоб безапеляційно вписати А.Дімарова в контекст масової літератури чи репрезентувати його як представника цієї літератури і тільки. Йдеться про інше. На наш погляд, А.Дімаров є уособленням граничного стану між масовою і високою літературою. Перш за все, така граничність створювала можливість для взаємопереходів і взаємозбагачення поетологічних засобів, що, у свою чергу, продукувало надзвичайну популярність і серед масового читача, і серед прихильників «високої» літератури. Цей синтез А.Дімаров утримує від 1950-х років, від часу появи романів «Його сім'я», «Ідол» до сьогодні, коли дімаровський читач відчув смак справжнього читива від «Поєми про камінь», від «Прожитого ...», «Зблисків».... Акцентувати синтез цих компонентів ми будемо намагатися в нашій роботі, оскільки навіть перший погляд на прозу А.Дімарова вихоплює найбільш очевидне - образ автора, його підкреслену присутність, зриму авторську проблематизацію творів. Це й спонукає до виокремлення автора в специфічну дімаровську проблему.

У зв'язку з цим акцентуємо ще один суттєвий аспект. Як відомо, сучасна літературна ситуація укладалась приблизно в 60-ті рр. ХХ століття. Літературознавцями, як і представниками інших гуманітарних сфер, вона здебільшого тлумачиться як постмодерністська. Саме від цього моменту на перший план виходить перегляд таких кардинальних понять як «література» (Сартр), «твір» (Фуко), «текст», «модель» та ін. Яскраво зримим у літературі був рух від «твору» до «тексту». Змінюються і функції автора, героя, читача і форми їх аналізу у літературному творі (М.Римар) [10]. Автор тлумачиться як людина, якій підвладна ситуація «лише змішувати різноманітні види письма, стикати їх один з одним, не спираючись на жоден з них» [11, 388]. Проте, очевидно, найсуттєвішою у цій ситуації відповідно до філософсько-естетичних тенденцій є зміна поглядів на співвідношення літературного тексту і дійсності, що виявляється у розмиванні меж між ними, нарочитому заплутуванні. Постмодерністський твір, точніше, текст розглядається як «палімпсест», «як збереження слідів традиції», «шум багатьох текстів», «переписування тотального архіву накопиченої надмірної літератури» [12, 213]. Вчені зрештою озвучили думку, що вже давно витала в гуманітарній сфері про неможливість говорити про правду чи об'єктивність в аспекті адекватності тексту реальності, про яку насправді ми нічого не знаємо. А в тім особливого значення в літературі 60-80-х рр. набувають твори, в яких герой є історичною постаттю, реальною людиною. Ці твори надто складні, але водночас і надто цікаві для аналізу. Принаймні з ХVIII ст. читачам відомі літературні біографії, де персонаж є не лише реальною, насправді живою людиною, але й такою, що творить реальні тексти. «ХХ вік з «реалізмом окремої людини», який сам по собі є «самодостатнім світом», продукував народження нових жанрів і оповідних прикмет у письменницькій біографії» [12]. Побутує думка, підтверджена художньою практикою, що у ХХ столітті міцно утримувались тенденція розвитку класичної літературної біографії, так звана *biographie romanesque* (романізована біографія), до якої належать у першу чергу книги А.Моруа «Лелія, або життя Жорж Санд», «Прометей, або життя Бальзака», «Байрон», «Три Дюма», «Олімпіо, або життя Віктора Гюго» та ін., що поєднують реалістичний тип вимислу, традиційний психологізм і документальність. На думку Н.Виноградової, літературний роман-біографія у ХХ ст. є полем вільного експериментування не лише з літературним жанром, але і з самим життям літератури. Аналізуючи роман А.Труайя «Пушкін» (1953) як класичний варіант біографії, як «певну об'єктивну реальність конкретної епохи», «Бодлер» (1988) Б.-А. Леві - «біографію, але вже не класичну, про що свідчить і сам вибір героя, і де Бодлер

виступає в якійсь функції Бодлер-Леві», а також «Новий роман» - А.Роб Грійс «В лабіринті» (1959), Наталі Саррот «Золоті плоди» (1963) - твори, в яких з допомогою вигаданих «персонажів» осмислюються закономірності творчого процесу і функціонування твору в читацькому середовищі, дослідниця дійшла слушного висновку, що у XX ст. відбувається зближення і ототожнення автора і героя/письменника, але в напрямі, що є протилежним попередньому: не автор намагається вжитися в іншого автора, зрозуміти, яким він є, «насправді» - автор хоче зрозуміти себе, процес творчості - своєї і творчості загалом, немовби приміряючи на себе ампула іншого письменника, ототожнюючи його з собою, вживлюючи його в себе» [13, 133].

Процес «зниканої» об'єктивної реальності, про який все частіше говорилося у нових роботах, сприяв появі значної кількості творів, що немов заново переписують літературу, синтезуючи процес творчості і роздуми про неї. «Власне темою багатьох романів XX віку постає тема «народження твору» - засвідчив відомий літературознавець і культуролог В.Біблер [14, 7]. Письменник стає благодатною фігурою для персонажів таких творів, оскільки вони слугують своєрідною культурною цитатою, яка використовується для інтерпретації.

Проте, підкреслимо, подібне перетворення тексту в постмодерністську епоху не всіма читачами і критиками сприймається однозначно, - одні вважали це відстороненням від класичних форм літератури (наприклад, від роману), інші - збагаченням літератури, оснащенням її новим інструментарієм, що сприяв, у першу чергу, «самопізнанню» роману» [15, 235]. Особливе місце в цьому процесі посідає література про літературу та про літераторів. У ній яскраво відбилися зрушення в поетиці жанру, в руйнації «персонажа-особистості» заради «актанта», відмова від «привілейованого стану головного героя» заради «паперових істот».

На наш погляд, українська проза «про літературу і про літераторів» має особливу специфіку, оскільки в ній відчутне відлуння відкриттів, здійснених М.Прустом, які Р.Барт озвучив у такий спосіб: «Обравши оповідачем не того, хто щось побачив і пережив, навіть не того, хто пише, а того, хто пробує писати...» [11, 386]. Цій думці найбільш суголосні пошуки А.Дімарова, зміст яких він виразив логічно, послідовно: від оповіді «На коні й під конем», де розповідається про того, хто лише збирався писати, до «Поєми про камінь», «Прожити й розповісти. Повісті про сімдесят літ», де оповідачем є вже той, хто живе і пише.

Якими б складними, суперечливими, резонансними не були провідні концепції автора XX ст., вони тим чи іншим аспектом пов'язані з творчістю талановитих письменників часу. Нинішній стан «проблеми Дімарова» в літературознавстві, на нашу думку, органічно пов'язаний саме з нею. До того ж є такий її аспект, де очевидним є синтез реалізму, модернізму, на який вказував Л.Андрєєв [16], як на одну із найсуттєвіших ознак XX ст., а також постмодернізму. Йдеться, звичайно, не про відмежування А.Дімарова від реалістичних принципів, але саме про синтез, до якого й мав би прийти письменник, оскільки обумовлено це не лише художньою сферою.

Література

1. Панченко В. «Сільські історії» та історія / В. Панченко // Літературна Україна. - 1979. - 20 лютого. - С.5.
2. Слабошпицький М. Народження «історій» / М. Слабошпицький // Літературна Україна. - 1992. - 21 травня. - С.3-4.
3. Роман-река // Літературная энциклопедия терминов и понятий. - М.: НПК «Интелвак», 2001. - 892 с.
4. Слабошпицький М. Про Анатолія Дімарова, який схожий на свої книги / М. Слабошпицький // Київ. - 2003. - №4-5. - С.127-129.
5. Штонь Г. Анатолій Дімаров / Г.Штонь // Слово і час. - 1995. - №5-6. - С. 12-17.
6. Кодак М. Діалектика вчинку / М.Кодак // Вітчизна. - 1977. - № 2. - С.205-208.
7. Мельников Н.Г. Понятие «массовая литература» в современном литературоведении / Н.Г. Мельников // Литературоведение на пороге XXI века. М.: Рандеву-Арт, 1998. - С.228-234.
8. Штонь Г. Анатолій Дімаров / Григорій Штонь. - К. Радянський письменник, 1987. - 122 с.
9. Пахсарьян Н.Т. Литература и паралитература: проблема интерференции / Н.Т. Пахсарьян // Филология в системе современного университетского образования. - М.: Изд-во УРАО, 2001. - С. 157-171.
10. Рымарь Н.Т.,

Скобелев В.П. Теория автора и проблемы художественной деятельности. - Воронеж:, 1994. - 232 с.
11. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. / Ролан Барт. - М.: Прогресс, 1989. - С.384-391.
12. Кусков С. Палимпсест постмодернизма как «сохранение следов традиции» / С. Кусков // Вопросы искусствознания. - 1993. - № 1-2. - С.213-225. 13. Виноградова Н. Французская литература на рубеже XX-XXI столетия: поиски «новой художественности» / Н. Виноградова // Литература XX века: итоги и перспективы изучения. Первые Андреевские чтения. - М: Экон-Информ, 2003. - С.130-133. 14. Библер В. Рождение автора - тема искусства XX века / В. Библер // Вопросы искусствознания. - 1993. - № 2-3. - С.7-11. 15. Прево К. Проблемы современного романа / К. Прево // Судьбы романа. - М.: Прогресс, 1975. - С.107-115. 16. Андреев Л. Чем же закончилась история второго тысячелетия? Художественный синтез и постмодернизм / Л. Андреев // Зарубежная литература второго тысячелетия. 1000-2000. - М: Высшая школа, 2001.-С.292-333.

Татьяна ЩЕРБАКОВА

АВТОР И ГЕРОЙ КАК ФАКТОРЫ «ПРОБЛЕМЫ ДИМАРОВА»

Статья посвящена проблеме автора и героя как составляющих факторов творчества Анатолия Димарова, которые формируют и модифицируют его художественный мир, создавая своеобразную модель повествования.

Ключевые слова: автор, герой, повествование, рецепция, стиль, читатель.

Tetiana SHCHERBAKOVA

THE AUTHOR AND HERO AS THE FACTORS OF DIMAROV'S PROBLEM

The article is devoted to the problem of the author and hero as composing factors of A.Dimarov's which form and modify his art world by creating original and narrative model.

Key words: author, character, narrator, reception, style, reader.

УДК 821.161.2.09 Захарченко

Лідія КАВУН

НОВЕЛА ВАСИЛЯ ЗАХАРЧЕНКА «ПО ОБИДВА КРАЇ РЯДУ»:
ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИЙ І СЕМІОТИЧНИЙ АСПЕКТИ

У статті досліджується творчість Василя Захарченка, зокрема розглядається його новела «По обидва краї ряду» крізь призму мотивного, семіотичного та інтертекстуального аналізу.

Ключові слова: інтертекст, семантика, опозиція, конструкція, новела.

Актуальність дослідження творчої спадщини Василя Захарченка обумовлена кількома чинниками. Першим серед них є *соціологічний*. Розкріпачення світоглядних засад буття, входження вимірів поліфонічності, звільнення від примусової ідентичності відкрило перспективу осмислення набутого досвіду. У його контексті особливої значущості набуває духовна практика драматичного протистояння зовнішнім обставинам.

Другий, не менш важливий, чинник - *естетичний*. Вказує на потребу торування нових шляхів естетичного осягнення світу за допомогою пильного дослідження людської душі й з'ясування внутрішніх закономірностей життя. І третій - *філософський*, акцентує на екзистенційній скерованості людини до духовного буття.

Творчість В. Захарченка належить до мало досліджених сторінок історії української літератури. Вона представлена в декількох рецензіях на окремі збірки, у вузькопроблемних літературно-критичних статтях, у біографічних нарисах та емоційних шкіцах з елементами літературознавчого аналізу, автори яких були особисто знайомі з митцем, або переймалися його долею, тобто в текстах переважає суб'єктивність оцінки. З'ясування особливостей концептуальних структур творчості письменника викликане потребою введення його індивідуальних мистецьких здобутків у контекст літературознавих уявлень про українське письменство 2-ї половини XX століття.